

Ilona Tamutienė

Lyčių nelygybės matavimai ir interpretacija Europos Sąjungoje

Santrauka

Šio straipsnio tikslas - apžvelgti ir interpretuoti lyčių politines, ekonomines, socialines galimybes Europos Sąjungos šalyse. Analizė ir interpretacija pateikiama remiantis žmogaus socialinės raidos perspektyva. Panaudojami Jungtinių Tautų vystymo programos globalinių Pranešimų apie žmogaus socialinę raidą duomenys pabrėžiant žmogaus socialinės raidos ir lyčių socialinės raidos indeksus, didesnių galimybių lytims suteikimo matą ir kitus statistinius rodiklius. Pirmoje straipsnio dalyje yra pateikiama žmogaus socialinės raidos koncepcija ir jos vertinimo metodologija, pabrėžiant lyčių nelygybės matavimą. Antroje dalyje argumentuojamos tezės, jog lyčių lygių galimybių netolygumas būdingas ir ES šalims senbuvėms, ir naujai įstojusioms šalims, kad aukštas ekonominis lygis negarantuoja tolygaus lyčių galimybių užtikrinimo. Pateikiama Europos Sąjungos, įskaitant ir Lietuvą, šalių lyginamoji analizė.

Išvadas

Lyčių lygių galimybių problema egzistuoja visame pasaulyje. Nėra nė vienos pasaulio šalies, kurioje moterų pajamų, politinio dalyvavimo ir daugelis kitų rodiklių būtų tolygūs ar aukštesni negu vyrų (*Human Development Report* 2004). Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, svarbu įvertinti lygias vyrų ir moterų galimybes, palyginti jas su kitomis Europos Sąjungos šalimis. Šiam uždaviniui atlikti būtina turėti aiškia metodologiją, atitinkančią lyčių lygių galimybių perspektyvą bei patikimus empirinius duomenis. Žmogaus socialinės raidos koncepcija, kuri, kai kurių autorių nuomone, yra tolygi žmogaus teisių koncepcijai (Chinsman, Hunt, Fukuda-Parr 1998), skirtingai nei pastaroji turi aiškia pagrindinių ekonominių, politinių ir švietimo ir kitų galimybių lytims įvertinimo metodologiją, leidžiančią palyginti šias šalis. Todėl žmogaus socialinė raida ir jos įvertinimas yra pamatinė šio straipsnio analizės metodologija.

Lyčių galimybių vertinimas remiantis žmogaus socialinės raidos metodologija

Žmogaus socialinės raidos koncepcija ir lyčių standartai

Žmogaus socialinės raidos (*human development*) bendroji koncepcija buvo apibrėžta 1990 m. Jungtinių Tautų vystymo programos parengtame pirmajame Pranešime apie žmogaus socialinę raidą.¹ Žmogaus socialinės raidos pradininkai šią sąvoką apibrėžė kaip procesą, plečiantį žmogaus pasirinkimo galimybes. Šis galimybių plėtimo procesas yra dvipusis: ugdomi žmogaus vidiniai gebėjimai (per sveikatos apsaugą, švietimą) bei plečiamos galybės įgytus gebėjimus produktyviai panaudoti kultūrinėje, politinėje, ekonominėje ar socialinėje veikloje (*Human Development Report* 1990).

Žmogaus socialinės raidos šerdis yra pagarba jo orumui ir vertei. Šiuo aspektu žmogaus socialinės raidos koncepcija yra tapati žmogaus teisių koncepcijai, propaguojančiai ne diskriminacijos, bet žmogaus teisių ir laisvių principus. Žmogaus socialinės raidos požiūriu tiek moterys, tiek vyrai privalo turėti lygias

galimybes, turint mintyse vidinių galimybių plėtimą ir naudojimąsi išoriniais ištekliais. Ši koncepcija siekia pabrėžti, kad žmonijos pažanga yra svarbi tiek, kiek ji vertina žmogų, t.y. kiek ji virsta abiejų lyčių galimybių, jų gyvenimo kokybės plėtra. Pagrindinė koncepcijos mintis yra labai paprasta - visų ekonominių ir politinių pasiekimų tikslas turi būti žmonių gyvenimo kokybė, ir jokie dideli užmojai nepateisina to gyvenimo griovimo (*Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1995*)

Žmogaus socialinei raidai yra būdingi šie principai, kurie yra vienodai svarbūs ir sudaro jos esmę bei vientisumą:

- *Pagarbos kiekvieno žmogaus orumui ir vertei principas* turi apimti visus žmones, jų nediskriminuojant nei pagal lytį, nei pagal socialinį statusą, nei pagal kitus kriterijus. Pagarba kiekvieno žmogaus orumui ir vertei turi orientuoti visas gyvenimo ir veiklos sritis į žmogaus gerovės sritį (*Human Development Report 1990*)
- *Laisvės principas*. Tiek vyrai, tiek moterys turi turėti laisvę pasirinkti gyvenimo būdą. Abi lytys turi turėti laisvę rinktis iš keleto alternatyvų, tačiau laisvės principas įgyvendinamas tuomet, kai žmogus gali laisvai apsispręsti ir nesirinkti (Sen 1999).
- *Lygybės principas*. Nepriklausomai nuo šalies ekonominio išsivystymo ir kultūros, lytims turi būti sudarytos lygios galimybės dalyvauti raidos procese.
- *Didesnių galimybių suteikimo principas*. Raida – tai ne tik pažanga žmogui, bet ir paties žmogaus pažanga. Todėl remiantis šiuo principu tiek vyrai, tiek moterys turi būti aktyvūs dalyviai, kuriems turi būti užtikrinamos struktūrinės galimybės plėsti ir panaudoti savo vidinius išteklius.
- *Tolydumo principas*. Tiek pavienių žmonių, tiek visuomenės sprendimai turi užtikrinti gerovę bei pasirinkimo galimybes tiek tarp kartų (dabarties ir ateities), tiek tarp tos pačios kartos asmenų. Tolydumas reiškia ir tolygų pasirinkimo galimybių pasiskirstymą, įskaitant ir lyčių galimybes. (Haq 1995; *Žmogaus socialinė raida: samprata ir tendencijos 1999*; Rimkutė, Vološčiuk 2001)

Žmogaus socialinės raidos koncepcija įtraukia egalitarinį požiūrį į lyčių vaidmenis. Pabrėžiama vyrų ir moterų, kaip asmenybių,

lygybė; šiuo atveju ne lytis, bet išsimokslinimas, kvalifikacija, profesinė patirtis, asmeninės savybės turi lemti tiek vietą apmokamo darbo sferoje, tiek vaidmenis politikoje ir šeimoje (Kanopienė 2001). Žmogaus socialinė raida turi tapti kertiniu pasaulinės politikos principu, kadangi ji formuluoja universalius, visiems žmonėms tinkamus tikslus (*Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1995*).

Be to, žmogaus socialinė raidos šalininkai yra sukūrę vertinimo metodologiją, pagal kurią vertinama žmogaus socialinės raidos padėtis pasaulyje. Šis įvertinimas turi politinį tikslą, nes parodo, kokios visuomenės grupės yra atskiriamos nuo esminių socialinių, ekonominių ir politinių galimybių. Lyčių problema pasaulyje yra ypač aktuali, todėl žmogaus socialinės raidos koncepcija teikia ypatingą dėmesį ir šios raidos vertinimo metodologijai (*Human Development Report 1995*).

Lyčių įvertinimo metodologija: žmogaus socialinės raidos indeksas, lyčių socialinės raidos indeksas, didesnių galimybių lytims suteikimo matas

Žmogaus socialinės raidos koncepcija siekia įvertinti galimybių raidos procesą. Pripažįstama, kad žmogus gali rinktis iš daugelio alternatyvų, kurios laikui bėgant kinta. Tačiau, kad ir koks būtų visuomenės gyvenimo lygis, žmogus privalo turėti galimybę pasirinkti tris svarbiausius dalykus: ilgai ir sveikai gyventi, įgyti žinių bei apsirūpinti ištekliais, reikalingais normaliam gyvenimo lygiui pasiekti. Nesant šių kertinių galimybių, daugelis kitų lieka neprieinamos (*Human Development Report 1990*). Siekdami išmatuoti šias galimybes Meghan Desai ir Armartya Senas sukūrė žmogaus socialinės raidos indeksą (Haq 1995). Šis indeksas apima tris pagrindines žmogaus socialinės raidos dimensijas, atitinkančias tris svarbiausias žmogaus socialinės raidos sąlygas: ilgai ir sveikai gyventi, įgyti žinių bei apsirūpinti ištekliais, reikalingais normaliam gyvenimo lygiui pasiekti. Kiekviena dimensija yra išreikšta remiantis statistiniu rodikliu (1 lentelė): Ilgas ir sveikas gyvenimas – remiantis

vidutine būsimo gyvenimo trukme, žinios – remiantis suaugusių raštingumo lygiu² ir bendra mokymosi apimtimi,³ gyvenimo lygis – remiantis bendruoju vidaus produktu, tenkančiu vienam asmeniui (JAV \$ pagal perkamosios galios paritetą, PGP)⁴. Atsižvelgiant į sudėtinius rodiklius, žmogaus socialinės raidos indeksas (ŽSRI) parodo šalies vietą tarp kitų pasaulio šalių (pagal gyventojų gyvenimo trukmę, išsilavinimą ir pajamas).

ŽSRI buvo labai kritikuojamas, kad neįstengia atskleisti, kaip minėtos pagrindinės galimybės pasiskirsto tarp lyčių, turtingų ir vargšų. 1995 m. *Pranešime apie žmogaus socialinę raidą* buvo pateiktas lyčių socialinės raidos indeksas ir jo skaičiavimo metodika. Iš esmės lyčių socialinės raidos indeksas (LSRI) yra lyčių nelygybės vertinimo matas, įtraukiantis tuos pačius aspektus, pagal kuriuos

apskaičiuojamas žmogaus socialinės raidos indeksas (1 lentelė).

Šie indeksai yra išreikšti tikimybe nuo 0 iki 1: kuo reikšmė arčiau 1, tuo žmogaus socialinė raida yra aukštesnė. ŽSRI yra apskaičiuojamas atsižvelgiant į du etapus. Pirmame etape rodikliai yra normalizuojami, t.y. pervedami į bendrą matavimo skalę (apskaičiuojamas dimensijos indeksas). Antrajame - agreguojami į sudėtinį indeksą (gaunamas žmogaus socialinės raidos indeksas). Tuo tarpu LSRI skaičiuojamas atsižvelgiant į tris etapus: pirmasis – apskaičiuojami dimensijų indeksai (atskirai vyrams ir moterims), antrame – apskaičiuojamas atskiros dimensijos pasiskirstymo tarp lyčių indeksas, trečiasis – pasiskirstymo tarp lyčių indeksai agreguojami į lyčių socialinės raidos indeksą.

1 lentelė. Žmogaus socialinės raidos indeksas, lyčių socialinės raidos indeksas: dimensijos ir rodikliai

DIMENSIJOS	Gyvenimo trukmė	Žinios		Gyvenimo lygis
RODIKLIAI	Vidutinė būsimo gyvenimo trukmė (išreikšta metais)	Suaugusių raštingumo lygis (išreikšta procentais)	Bendra mokymosi apimtis (išreikšta procentais)	BVP, tenkantis vienam gyventojui (išreikštas JAV doleriais pagal perkamosios galios paritetą)
DIMENSIJOS INDEKSAS	Vidutinės būsimo gyvenimo trukmės indeksas (išreikštas tikimybe)	Suaugusių raštingumo indeksas	Bendros mokymosi apimtys indeksas	BVP indeksas (išreikštas tikimybe)
		Išsimokslinimo indeksas		

Žmogaus socialinės raidos indeksas

DIMENSIJOS	Gyvenimo trukmė		Žinios				Gyvenimo lygis	
RODIKLIAI	Vyrų ir moterų vidutinė būsimo gyvenimo trukmė (išreikšta metais)		Suaugusių vyrų ir moterų raštingumo lygis (išreikštas procentais)		Vyrų ir moterų bendra mokymosi apimtis (išreikšta procentais)		BVP tenkantis vienam vyrui ir vienai moteriai (išreikšta JAV \$ pagal PGP)	
DIMENSIJOS INDEKSAS	Vyrų vidutinės būsimo gyvenimo trukmės indeksas	Moterų vidutinės būsimo gyvenimo trukmės indeksas	Suaugusių vyrų raštingumo indeksas	Suaugusių moterų raštingumo indeksas	Vyrų mokymosi apimtys indeksas	Moterų mokymosi apimtys indeksas	Vyrų BVP indeksas	Moterų BVP indeksas
			Suaugusių lyčių raštingumo indeksas		Lyčių bendros mokymosi apimtys indeksas			
	Lyčių vidutinės būsimo gyvenimo trukmės indeksas			Išsimokslinimo indeksas				Lyčių BVP indeksas

Lyčių socialinės raidos indeksas

Kiekvienai dimensijai apskaičiuojamas indeksas. Dimensijos indeksams apskaičiuoti - nustatytos minimalios ir maksimalios rodiklių reikšmės. Skaičiuojant žmogaus socialinės raidos indeksą ir lyčių socialinės raidos indeksą skiriasi tik vidutinės būsimo gyvenimo trukmės minimalios ir maksimalios rodiklių vertės, nes atsižvelgta, kad moterų gyvenimo trukmė visame pasaulyje yra ilgesnė nei vyrų (2 lentelė).

Jei skaičiuojant žmogaus socialinės raidos indeksą minimali vidutinė būsimo gyvenimo trukmė yra 25 metai, o maksimali - 85 metai, tai skaičiuojant lyčių socialinės raidos indeksą moterų vidutinės būsimo gyvenimo trukmės

minimali riba - 27, 5, o maksimali - 87, 5, tai vyrų šios ribos yra sumažintos 5 metais: minimali vidutinio būsimo gyvenimo trukmė - 22, 5, maksimali - 82, 5. Kiekvieno rodiklio minimali ir maksimali vertės atitinka žemiausią ir aukščiausią pasiekiamą lygių, į atitinkamą dimensijos indekso formulę įrašomos minimalios, maksimalios ir reali konkrečios dimensijos rodiklio vertės, apskaičiuojamas ir gaunamas dimensijos indeksas. Trijų dimensijų indeksai sudedami ir padalijami iš trijų - gaunamas žmogaus socialinės raidos ar lyčių socialinės raidos indeksas (Tamutienė 2001)⁵.

2 lentelė. Žmogaus socialinio indekso ir lyčių socialinės raidos indekso minimalios ir maksimalios rodiklių vertės

Rodiklis	Žmogaus socialinės raidos indeksas		Lyčių socialinės raidos indeksas			
	Minimali vertė	Maksimali vertė	Minimali vertė		Maksimali vertė	
			Vyrams	Moterims	Vyrams	Moterims
Vidutinė būsimo gyvenimo trukmė (metais)	25	85	22,5	27,5	82,5	87,5
Suaugusiųjų raštingumo lygis (%)	0	100	0	0	100	100
Mokymosi apimtis (%) BVP, tenkantis vienam gyventojui (JAV dol. pagal PGP)	0	100	0	0	100	100
	100	40 000	100	100	40 000	40 000

1995 m. *Pranešime apie žmogaus socialinę raidą*, siekiant išmatuoti lyčių politinės bei išteklių valdymo galios nelygybę, buvo nustatytas didesnių galimybių lytims suteikimo matas, įtraukiantis lyčių politinę, ekonominę galią, statistiškai išreikštą remiantis moterų ir vyrų procentiniu pasiskirstymu pagal užimamas vietas parlamente, procentinius lyčių rodiklius tarp įstatymų leidėjų ir vyriausiųjų pareigūnų bei valdytojų ir pajamas, tenkančias vyrui ir moteriai (JAV\$ pagal PGP). Didesnių galimybių suteikimo lytims matas gaunamas sudėjus vietų parlamente, ekonominio dalyvavimo bei pajamų pasiskirstymo tarp lyčių

indeksus ir juos padalijus iš trijų (Human Development Report 2004).⁶

Žmogaus socialinės raidos vertinimo kritika

Žmogaus socialinės raidos ir lyčių nelygybės įvertinimas kritikuojamas dėl to, kad neapima svarbių žmogaus socialinės raidos bruožų, pavyzdžiui, laisvės, nedarbo, kad naudojami dvejų metų senumo duomenys. Be to, diskutuojama dėl duomenų patikimumo. Duomenys indeksams skaičiuoti imami iš tokių tarptautinių organizacijų kaip Pasaulio bankas, Pasaulinė sveikatos organizacija, Jungtinių Tautų sveikatos fondas, tarptautinės darbo

organizacijos, Jungtinių Tautų švietimo fondas. Pateikti duomenys yra apytiksliai (ne visos šalys naudoja tuos pačius duomenų rinkimo metodus).

Šalies socialinės ekonominės raidos ir lyčių (ne)lygybės santykis

Neretai yra klystama, kad egzistuoja savaiminis ryšys tarp šalies technologinės, ekonominės, socialinės raidos lygmens ir lyčių lygmens lygybės. Minti, kad *nera savaiminio ryšio tarp BVP, žmogaus socialinės raidos indekso ir lyčių lygių galimybių*, argumentuosiu parinkdama pavyzdžius iš Europos Sąjungos šalių rodiklių. Daroma prielaida, kad lyčių ekonominės, politinės ir socialinės nelygybės rodikliai yra lyčių netolygios galios visuomenėje produktas, kurį nulemia visuomenės struktūriniai ekonominiai, politiniai ir kultūriniai veiksniai.

Ekonominių, socialinių⁷ galimybių pasiskirstymas tarp lyčių

Turtingiausia ES šalis (pagal BVP 1 gyventojui) yra Liuksemburgas. Beje, ši šalis pagal pajamas, tenkančias vienam gyventojui, yra ne tik ES, bet ir pasaulio lyderės (3 lentelė). Tačiau pagal žmogaus socialinės raidos indeksą jis užima tik 8 padėtį tarp ES šalių. Švedija, Italija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija pasižymi panašiu BVP (26000 JAV \$ pagal PGP), tačiau šių šalių pasiskirstymas pagal ŽSRI yra netolygus: Švedija yra pirmoji, Jungtinė Karalystė – 5, Prancūzija – 9, o Italija net 13 tarp ES šalių.

Šie skaičiai liudija, kad ekonominės galimybės skirtingose šalyse yra netolygiai transformuojamos į socialines. Reikėtų pažymėti, kad daugumai naujųjų ES šalių narių gana gerai pavyksta ekonomines galimybes transformuoti į socialines, nes, turėdamos kuklius ekonominius išteklius, jos pasižymi gana aukštu išsimokslinimo, o kai kurios (Kipras, Malta ir Čekija) - ir gyvenimo lygiu.

ŽSRI nerodo tolygaus ekonominių ir socialinių galimybių paskirstymo moterims ir

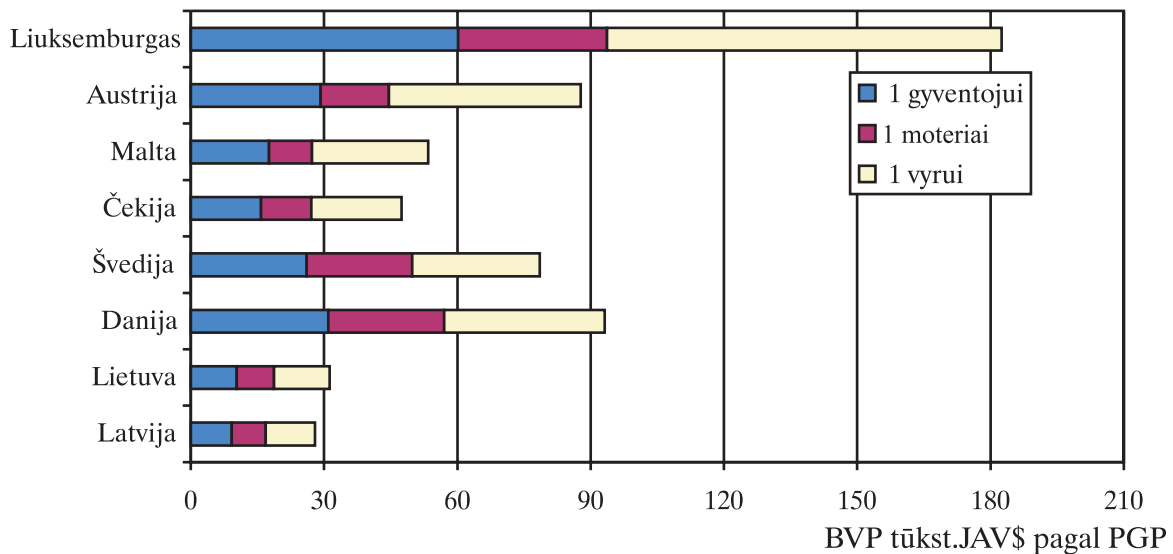
vyrams. Norint išanalizuoti gyvenimo lygio, išsimokslinimo bei ilgo ir sveiko gyvenimo galimybes pagal lytį, būtina atsižvelgti į lyčių socialinės raidos indeksą, kuris idealiu atveju (jei būtų pasiekta lyčių lygybė minėtų dimensijų srityse) sutaptų su žmogaus socialinės raidos indeksu.

Remiantis 2004 metų *Pranešimu apie žmogaus socialinę raidą*, galima pažymėti, kad 2002 m. Švedijoje ir Latvijoje žmogaus socialinės raidos indeksas buvo tapatus lyčių socialinės raidos indeksui. Šis tapatumas parodo lygybę tik gyvenimo lygio, ilgo ir sveiko gyvenimo bei išsimokslinimo požiūriais, tačiau nerodo, ar tokia lygybė pasiekta kitose lyčių gyvenimo srityse.

Lyčių lygybės požiūriu Švedija yra lyderė. Tačiau, nepaisant šio pasiekimo, Švedijoje moterys uždirba 17 % mažiau nei vyrai, nors trečiame sektoriuje jų studijuoja net 50 % daugiau nei vyrų. Tuo tarpu Latvijoje moterų pajamos yra net 31 % žemesnės nei vyrų, nors trečiajame sektoriuje jų studijuoja dar daugiau nei Švedijoje (66% daugiau nei vyrų). Didžiausias atotrūkis tarp ŽSRI ir LSRI (2002 m.) buvo Austrijoje, Liuksemburge, Ispanijoje, Graikijoje, Kipre ir Maltoje. Pavyzdžiui, Austrijoje, kuri pagal ŽSRI užima 7 vietą tarp ES šalių, pagal LSRI tenka tik 10 vieta.

Pažymėtina, kad šiems skirtumams lemiamą reikšmę turi netolygi lyčių ekonominė galia. Ekonominės galios rodiklių dydis turi didelę įtaką ŽSRI ir LSRI indeksų reikšmei, kurie parodo labai apibrėžtą galimybių pasiskirstymo tarp lyčių skaičių. Pavyzdys yra Olandija, kuri pagal ŽSRI ir LSRI užima 2 vietą tarp visų ES šalių. Tačiau, panagrinėjus atidžiau, pastebima, kad ši šalis nerodo tokių gerų rodiklių lyčių lygybės srityje: moterys uždirba tik 53% vyrų uždarbio, joms tenka tik 35% vietų parlamente, jų indėlis į šeimos darbus yra vienas iš aukščiausių (80 %). Prastesnė lyčių padėtis nei Olandijoje (atsižvelgiant į moterų uždarbį ir indėlį į šeimos darbus) yra tik Belgijoje, Kipre ir Čekijoje.

1 pav. Ekonominių galimybių pasiskirstymo tarp lyčių prasčiausi ir geriausi ES šalių pavyzdžiai (2002m.)

Šaltinis: *Human Development Report 2004*

Reikia pažymėti, kad moterų uždarbio disproporcijos (lyginant su vyrų uždarbiu) yra ypač netolygios ES šalyse senbuvėse. Pavyzdžiui, Austrijoje moterys uždirba tik 36 procentus vyrų uždarbio (1 pav.). Tai žemiausias rodiklis tarp visų ES šalių. Liuksemburge, pasižyminčiame didžiausiomis pajamomis 1 gyventojui, moterų uždarbis, palyginti su vyrais, tesudaro tik 38 % vyrų uždarbio. Net aštuoniose ES šalyse moterų uždarbis nesiekia pusės vyro uždarbio pajamų ir net 6 iš jų yra ES senbuvės. Iš naujai įstojusių šalių narių žemesnis nei 50 procentų moterų uždarbis (lyginant su vyrų uždarbiu) yra tik Kipre ir Maltoje. Iš naujai įstojusių šalių geriausius rezultatus šiuo požiūriu rodo Latvija (69 %) ir Lietuva (67 %). Skandinavijos šalyse (Švedija, Suomija ir Danija) moterys uždirba daugiausiai (70-83 % lyginant su vyrų uždarbiu).

Galima konstatuoti, kad visoje ES yra sudarytos lygios struktūrinės galimybės lytims vienodai siekti mokslo. Kad moterys gausiai naudojasi šiomis struktūrinėmis galimybėmis, rodo švietimo rodikliai (3 lentelė). Visose ES šalyse (išskyrus Vokietiją⁹⁹), moterų mokymosi apimtis trečiame sektoriuje yra didesnė nei vyrų. Būtų galima teigti, jog moterims reikia daugiau pastangų, kad užimtų ekonomines ir politines padėtis, kurios vyrams prieinamos

lengviau.

Lietuva nesiekia ES ŽSR ir LSR indeksų vidurkių. Tačiau Lietuva lenkia net 20 ES narių pagal moterų uždarbio (lyginant su vyrais) procentą. Šiuo aspektu Lietuvą lenkia tik Švedija, Suomija, Danija ir Latvija.

Lyčių politinė galia

Žmogaus socialinės raidos koncepcijos vertinimo metodologijoje lyčių ekonominė politinė galia yra vertinama pagal didesnių galimybių lytims matą, kuris padeda išsamiau įvertinti konkrečios šalies galimybių pasiskirstymą tarp lyčių. Reikia konstatuoti, kad šis matas atskleidžia išsamesnę ekonominių ir politinių galimybių, o kartu ir galios, padėtį šalyje. Pavyzdžiui, kaip minėta, pagal ŽSR ir LSRI Švedija ir Latvija vertinamos kaip tolygiai paskirstančios ekonomines ir socialines galimybes abiejų lyčių atžvilgiu. Tačiau didesnių galimybių matas rodo nežymų ekonominės, politinės galios atotrūkį Švedijoje, kurioje šis rodiklis yra 0,854: moterys užima 45,3 % vietų parlamente, 31% tarp įstatymų leidėjų, vyresniųjų tarnautojų ir vadovių, o taip pat sudaro 50 % tarp profesinių ir techninių darbuotojų (lygybė su vyrais) ir uždirba 83 % vyrų uždarbio.

3 lentelė. 2002m. lyčių rodikliai ES šalyse

ES Šalis	Žmogaus socialinės raidos indeksas	Lyčių socialinės raidos indeksas	Didesnių galimybių lytims suteikimo matas	Pajamos 1 moteriai JAV dol. pagal PGP	Pajamos 1 vyrui JAV dol. pagal PGP	Moterų uždarbis lyginant su vyrų (%)	Moterų mokymosi apimtis trečiame lygyje lyginat su vyrų(%)	Moterys parlamente (% nuo visų vietų)	Moterų indėlis į šeimos darbus (%)	Vyrų indėlis į šeimos darbus (%)
Švedija	0,946	0,946	0,854	23.78	28.7	83	154	45,3	50	50
Olandija	0,942	0,938	0,817	20.36	38.27	53	107	35,1	80	20
Belgija	0,942	0,938	0,808	18.53	37.18	50	116	33,9	85	15
Airija	<i>0,936</i>	<i>0,929</i>	0,71	21.06	52.01	40	127	14,2	53	47
Jungtinė Karalystė	0,936	0,934	0,698	19.81	32.99	60	120	17,3	68	32
Suomija	0,935	0,933	0,82	21.65	30.97	70	122	37,5	42	58
Austrija	0,934	0,924	0,77	15.41	43.17	36	115	30,6	67	33
Liuksemburgas	0,933	0,926	„	33.52	88.80	38	114	16,7	„	„
Prancūzija	0,932	0,929	„	19.92	33.95	59	123	11,7	„	„
Danija	<i>0,932</i>	<i>0,931</i>	0,847	26.07	36.16	72	135	38	„	„
Vokietija	0,925	0,921	0,804	18.76	35.89	52	100	31,4	78	22
Ispanija	0,922	0,916	0,716	13.21	29.97	44	119	26,6	63	37
Italija	0,92	0,914	0,583	16.70	36.96	45	132	10,3	54	46
Graikija	0,902	0,894	0,523	10.89	25.60	43	110	8,7	69	31
Portugalija	0,897	0,894	0,644	13.08	24.37	53	137	19,1	70	30
Slovėnija	0,895	0,892	0,584	14.08	22.83	62	135	12,2	62	38
Kipras	0,883	0,875	0,497	11.22	23.92	47	135	14	84	16
Malta	0,875	0,866	0,48	9.65	26.16	37	129	9,2	„	„
Čekija	0,868	0,865	0,586	11.32	20.37	56	109	15,7	86	14
Estija	<i>0,853</i>	<i>0,852</i>	0,592	9.78	15.572	63	157	18,8	50	50
Lenkija	0,85	0,848	0,606	8.12	13.15	62	143	20,7	58	43
Vengrija	<i>0,848</i>	<i>0,847</i>	0,529	10.307	17.47	59	129	9,8	70	30
Lietuva	0,842	0,841	0,508	8.42	12.51	67	153	10,6	59	41
Slovakija	0,842	0,84	0,607	10.13	15.62	65	113	19,3	75	25
Latvija	0,823	0,823	0,591	7.69	11.09	69	166	21	50	50
ES vidurkis	0,901	0,897	0,660	15.74	30.15	55	128	21,1	65	35

Šaltinis: žmogaus socialinės raidos pranešimas 2004

Tuo tarpu Latvijoje ekonominės, politinės galios atotrūkis tarp vyrų ir moterų yra ypač ryškus (0,598): moterys užima tik 21 % vietų parlamente, jos sudaro tik 37 % tarp įstatymų leidėjų ir vyresniųjų tarnautojų ir vadovių; net 66 % moterų dirba techninį ir profesinį darbą,

o uždirba tik 69 % vyrų uždarbio. Tarp ES lyderių (suteikiant tolygias ekonomines, politines galimybes abiem lytims) - kartu su Švedija - yra Suomija ir Danija, kurių lyčių rodikliai nuo Švedijos skiriasi maždaug 8-10 %.

Pagal didesnių galimybių lytims suteikimo

mato rodiklį Lietuva yra trečia nuo galo (kalbant apie visas ES šalis), t.y. blogesni rodikliai yra tik Maltos ir Kipro. Įdomu tai, kad pagal moterų, dirbančių įstatymų leidėjų, vyresniųjų tarnautojų ir vadovių (44 %) bei moterų, dirbančių profesinį, techninį darbą (70 %) rodiklius Lietuva užima aukštą vietą. Pirmasis rodiklis rodo politinės, sprendimų galios priartėjimą prie vyrų galios, antrasis, atvirkščiai, rodo, kad dauguma moterų dirba darbą, tiesiogiai nesusijusį su didžiausia sprendimų priėmimo galia. Priimant politinės galios sprendimus rodiklį sustiprina trečiasis (didesnių galimybių lytims suteikimo mato) komponentas - moterų vietų parlamente procentas, kuris Lietuvoje yra 10, 6, o tai yra 5 vieta nuo galo po Vengrijos, Maltos, Italijos ir Graikijos (3 lentelė).

Lyčių nelygybė privačiame sektoriuje

Lyčių lygybė privačiame sektoriuje 2004 metų pranešime apie žmogaus socialinę raidą pateikta remiantis vyrų ir moterų indėlio į šeimos darbus procentiniu rodikliu. Lyčių lygybė pasiekta, kai moterų ir vyrų indėlis yra 50 %. Tokius rodiklius turi Švedija, Estija ir Latvija (3 lentelė). Suomija yra vienintelė šalis, kurioje vyrų (58 %) indėlis į šeimos darbus yra didesnis nei moterų (42 %). Didžiausia lyčių nelygybė privačiame sektoriuje yra Čekijoje ir Belgijoje, Olandijoje ir Kipre, kur moterų

indėlis į šeimos darbus yra 80% ir daugiau. Tuo tarpu Lietuvoje (59 %) šis rodiklis geresnis nei ES šalių vidurkis (65 %), rodantis, kad moterys į šeimos darbus įdeda 15 % daugiau indėlių nei vyrai. Tačiau tenka konstatuoti, kad atotrūkis tarp šalių ES yra labai ryškus: nuo lyčių lygybės (kai vyrų ir moterų indėlis yra 50 %) iki 14-15 % vyrų indėlio į šeimos darbus.

Išvados

ES šalyse moterys uždirba tik pusę (55%) vyrų uždarbio, neužima nei ketvirčio vietų parlamente, įneša 15 % didesnę indėlį į šeimos darbus. Švietimo ir sveikatos srityse sudarytos lygios struktūrinės galimybės gauti šias paslaugas tiek vyrams, tiek moterims. Lyčių atžvilgiu ES šalys rodo gana ryškią stratifikaciją, ypač ekonominėje srityje: tai, ką daro vyrai, yra labiau įvertinama negu tai, ką daro moterys. Ši stratifikacija akivaizdi ir politinėje srityje. Struktūroje ištrauktos vyriškosios galios apraiškos. Lyčių lygių galimybių netolygumas būdingas ir ES šalims senbuvėms ir naujai įstojusioms šalims, jis tiesiogiai nepriklauso nuo šalies bendrų ekonominių rodiklių. Turint galvoje Švedijos, Suomijos ir Danijos pasiekimus, lyčių lygybės gerėjimo galime tikėtis ir kitose ES šalyse, tačiau šiuo atveju reikia apgalvotos ir nuoseklios lyčių politikos.

Išnašos

¹ Pranešimai apie žmogaus socialinę raidą, pasirenkant tam tikrą sritį detaliam analizei, išleidžiami kasmet. Lyčių klausimams buvo skirtas 1995 m. pranešimas.

² Suaugusiųjų raštingumo lygmuo - raštingų gyventojų, vyresnių negu 15 m., dalis.

³ Bendra mokymosi apimtis - tai besimokančių moksleivių valstybinėse ir privačiose institucijose santykis su 7-24 metų amžiaus grupės gyventojais.

⁴ Perkamosios galios paritetai (PGP) – tai nacionalinių valiutų perskaičiavimo kursai, pašalinantys kainų lygių skirtumų tarp šalių poveikį ir leidžiantys atlikti realius apimtį palyginimus. Perkamosios galios paritetai rodo, kiek konkrečios šalies valiutos vienetų reikia tam, kad būtų galima įsigyti tą patį prekių ir paslaugų rinkinį, kurį galima įsigyti už šalies bazinės valiutos vienetą arba už šalių grupės bendros dirbtinės valiutos vienetą. PGP apskaičiuojami kaip bendro prekių ir paslaugų rinkinio

kainų, išreikštų šalių nacionaline valiuta, santykių vidurkiai. Prekių ir paslaugų rinkinys turi būti palyginamas tarp šalių ir gebantis reprezentuoti kiekvieną iš jų. Paprasčiausia PGP forma yra skirtingų šalių tos pačios prekės arba paslaugos kainų, išreikštų nacionaline valiuta, santykiai. Pirmiausia PGP apskaičiuojami įvertinant kiekvieną prekę ir paslaugą. Po to, pagal geometrinio vidurkio formulę, apskaičiuojami PGP įvertinant pagrindinių prekių ir paslaugų kategorijas. Pagal svertinio vidurkio formulę apskaičiuojami PGP įvertinant kiekvieno aukštesnio lygmens agregatą, įskaitant bendrąjį vidaus produktą.

⁵ Detalią indeksų skaičiavimo metodiką galima globaliniuose Pranešimuose apie žmogaus socialinę raidą, leistuose nuo 1999 m. 1999 m. *Pranešime apie žmogaus socialinę raidą* S. Anandas ir A. Senas pateikė patobulintą metodologiją pajamų diskontavimui, įvesdami logaritmą.

Pranešimus galima rasti internete (adresas - <http://hdr.undp.org>).

⁶ Detali, didesnių galimybių suteikimo lytims mato metodologija pateikiama *Pranešimuose apie žmogaus socialinę raidą* nuo 1995 m.

Literatūra

Chinsman, Babashola.1998. 'Conceptual Issues in Human Development and Human Rights'. in Hakan Bjorkman (ed.) *Human development and Human Rights*. Copenhagen: Human development Report Office, UNDP.

Fukuda-Parr, Sakiko. 1998. "Human rights and Human development". in Hakan Bjorkman (ed.) *Human development and Human Rights*. Copenhagen: Human development Report Office, UNDP.

Haq, Mahbub ul. 1995. *Reflection on Human development*. New York: Oxford University Press.

Human Development Report.1995. UNDP. New York: Oxford University Press.

Human Development Report.2004. UNDP. New York: Oxford University Press.

Hunt, Paul.1998. 'Reflection on Human development and Human rights'. in Hakan Bjorkman (ed.) *Human devel-*

⁷ Į socialines galimybes čia įeina ilgo ir sveiko gyvenimo tikimybė bei švietimo galimybė.

⁸ Moterų mokymosi apimtis trečiame sektoriuje yra tolygi vyrų apimčiai.

opment and Human Rights. Copenhagen: Human development Report Office, UNDP.

Kanopienė, Vida. 2001. 'Lyčių lygios galimybės'. Kn. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber.

Pranešimas apie Žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. 1995. Vilnius: JTVP, SPG.

Rimkutė, Jolanta; Vološčiuik, Irina. 2001. 'Įvadas į žmogaus socialinę raidą'. Kn. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber.

Sen, Amartya.1999. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Tamutienė, Ilona. 2001. 'Žmogaus socialinės raidos matavimai'. Kn. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber.

Žmogaus socialinė raida: samprata ir tendencijos. 1999. Vilnius: JTVP/SPG.

Summary

The Measurements and interpretations of gender equity in European Union

This article aims to review and to interpret the gender equity in the political, economical and social areas in the EU. The work is based on Human development perspective and methodology. The article consists of two parts. First part gives an explanation about human development and its measurements methodology such as human development index (HDI), gender-related development index (GDI), gender empowerment measure (GEM). The second part of article argues main thesis: high socioeconomic development automatically does not guarantee equity and equality for both woman and man. According to the data of global Human Development report the greater the gender disparity in basic human development, the lower is a country's GDI relative to its

HDI. Sweden, Latvia, Denmark, Finland have the closest correspondence between HDI and GDI. Ireland, Luxembourg, Austria, Belgium, Greece shows highest gender inequality rates. GEM shows that gender equity gaps in political, economic participation and decision-making and power over economic resources exist in all EU states members. HDI, GDI, GEM shows that Lithuania does not reach the average of EU. Article concludes that gender inequality problems exist in each EU country and does not depend directly from economical achievement. The good experience of Scandinavian countries gender policy indicates that for gender equity it is necessary to mainstream gender policy.

Gauta: 2004 09 28

Pateikta spaudai: 2004 10 05

Vytauto Didžiojo universitetas
Sociologijos katedra
K. Donelaičio g. 52